

ALICJA PSTYGA

Uniwersytet Gdański

e-mail: alicja.pstyga@ug.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6933-2132>

WZÓR, ANALOGIA, PODOBIEŃSTWO ORAZ MOTYWACJA KULTUROWA W PERSPEKTYWIE SŁOWOTWÓRCZEJ

PATTERNS, ANALOGY, SIMILARITY AND CULTURAL MOTIVATION IN WORD-FORMATION PROCESSES

ABSTRACT: Employing previous findings concerning similarity and analogy, which are essential in word-formation processes, the author concentrates on several aspects which happen to be important from the synchronic perspective. These include, first of all, the issues of forming words following a specific lexical pattern (the suffixes *-gate* and *-ing* in Polish and Russian are discussed as illustrative examples) and systematization, taking into consideration the category of negation, with respect to derivatives with similar semantic values. The author posits that the analysis of the research material highlights the need for investigating other aspects, including those related to the category of similarity viewed from the cross-linguistic and cross-cultural perspectives.

KEYWORDS: synchronic approach to word-formation, similarity in word-formation, analogy, occasional derivatives, contrastive approach

SŁOWA KLUCZOWE: słowotwórstwo synchroniczne, słowotwórcze relacje podobieństwa, analogia, derywaty okazjonalne, aspekt konfrontatywny

Wprowadzenie

Kategoria podobieństwa należy do zagadnień rozpatrywanych w wielu opracowaniach z zakresu słowotwórstwa synchronicznego (zob. m.in. Jelite 2000; Kalas 2006; Nagórko 2010; Pstyga 2010; Waszakowa 2012, 2017; Zemskaia 1992). Relacja podobieństwa jest obecna również w badaniach Profesor Krystyny Waszakowej, której syntetyczne ujęcia systemowe na gruncie slawistycznym są znane, cenione i inspirujące. Do ustaleń Profesor Waszakowej nawiązuję więc w moich obserwacjach zjawisk słowotwórczych we współczesnych językach słowiańskich. Dedykując swą pracę Pani Profesor oraz wybierając problematykę zainspirowaną również Jej badaniami, zamierzam odwołać się do relacji podobieństwa i analogii z wykorzystaniem materiału współczesnego języka polskiego i rosyjskiego.

Jakuznaje Krystyna Waszakowa, „(...) powielanie określonego modelu słowotwórczego jest istotą słowotwórstwa” (Waszakowa 2012, s. 193), relacja podobieństwa może być zatem rozpatrywana w kilku aspektach. Może być ona podstawą kreowania nowych słowotwórczych struktur tekstowych z odniesieniem do określonego wzorca leksykalnego (np. formacje na *-ing* lub *-gate*). W zakresie wskazanych tu przykładowo środków słowotwórczych podobieństwo dotyczy jeszcze kolejnego wymiaru: występowania derywatów zawierających wymienione komponenty w aktualnym dyskursie publicznym, co z kolei pozwala oceniać derywaty i procesy słowotwórcze z perspektywy zjawisk systemowych i pozasystemowych, a przede wszystkim – w związku z mediatyzacją rzeczywistości – roli motywacji kulturowej w powoływaniu oraz interpretacji derywatów słowotwórczych. Z kolei podobieństwo czy analogia może być podstawą grupowania pochodnych jednostek językowych na podstawie wykładników formalnych i typów relacji słowotwórczych oraz systematyzacji na poziomie kategorii słowotwórczych (w ramach porządkowania systemu słowotwórczego, np. struktury prefiksalne z *anty-*, *kontr-* czy *de-* w obrębie kategorii negacji). Kolejny aspekt – ważny ze względu na materiał stanowiący podstawę tego artykułu – dotyczy wymiaru międzyjęzykowego i podobieństwa w zakresie struktur i aktywności formantów, a także budowania kategorii słowotwórczych w językach różnych, aczkolwiek pokrewnych. Jeśli można odnieść się ponownie do wskazanych już komponentów, to podkreślić należałoby również internacjonalizację ze względu na status obcych elementów strukturalnych w językach słowiańskich jako tendencję i obszar, które są wspólne i podobne w językach współczesnych (zob. m.in. Koriakovtseva 2009, 2016; Waszakowa 2005, 2009; Ohnheiser 2000; Zemskaia 1997, 2014; Rafšiburskaia 2009, 2016).

Systematyzująca rola słowotwórstwa na poziomie kategorii słowotwórczej (aspekt porównawczy)

Problem systematyzacji w ujęciu konfrontatywnym na poziomie słowotwórczej kategorii negacji z pełną egzemplifikacją danych na podstawie prefiksalnych negatywów rzeczownikowych we współczesnych językach polskim i rosyjskim przedstawiłam w monografii (Pstyga 2010). W artykule, odwołując się do tego opracowania, przywołam jedynie ustalenia, które bezpośrednio się wiążą z relacjami podobieństwa. Zebrany materiał językowy i jego analiza, przeprowadzona zgodnie z koncepcją kognitywną współczesnego słowotwórstwa¹, pozwoliły na stwierdzenie, że występująca w obu językach słowotwórcza kategoria negacji z pokrywającymi się w znacznym stopniu prefiksalnymi wykładnikami formalnymi (analogicznymi przede wszystkim w zakresie formantów zapożyczonych) wykazuje podobieństwo, jednak nie identyczność bądź pełną analogię. Środki słowotwórcze i modele przejawiają bowiem duży stopień zbieżności, natomiast konkretne ich realizacje w obu językach są bardzo zróżnicowane i nie należy oczekiwać pełnej zgodności (są więc podobne, ale nie analogiczne).

Pewien problem ujawnił się wcześniej na poziomie strukturyzowania samej kategorii negacji, wyznaczania jej centrum oraz obszarów peryferyjnych. Z tej perspektywy określenie roli prefiksów negacji jako wykładników zautomatyzowanych i skróconych procesów psychicznych (zob. m.in. Grzegorzczkowska 1983; Waszakowa 2004; Vendina 1998) pozwala na wykorzystanie pojęcia negacji i składników jego treści do wyznaczenia obszaru (pola) negacji, skorelowanego z językowym obrazem świata. Słowotwórstwo otwiera bowiem możliwości konceptualnej interpretacji świata, zawartej w strukturze wewnętrznej jednostek motywowanych słowotwórczo (por. Vendina 1998, s. 8–11; Pstyga 2010, s. 126–131).

Rzeczownikowa negacja prefiksalna – jako część słowotwórczej i leksykalnej kategorii negacji – nie stanowi obszaru o ostrych granicach, a przynależność poszczególnych derywatów z prefiksalnym wykładnikiem negacji w obu językach staje się stopniowalna, podobnie jak atrybuty definicyjne samej kategorii (zob. Grzegorzczkowska i Szymanek 2001; Kardela 2005; Taylor 2001; Langacker 2003; Pstyga 2010, s. 32 i nast. wraz ze schematami; Wierzbicka 1999). Kategoryzacja może bowiem bazować na bardzo schematycznym wyobrażeniu prototypu i atrybutów (treści konceptualnych czy wzorców pojęciowych) właściwych poszczególnym elementom kategorii, które przynależą do niej dzięki relacjom podobieństwa. Konfrontacja międzyjęzykowa dowiodła przy tym, że – mimo oczywistych cech uniwersalnych kategorii negacji – pole atrybutów definicyjnych

¹ W tym miejscu ponownie winnam się odwołać do koncepcji Krystyny Waszakowej, w sposób kompleksowy przedstawionej w monografii (Waszakowa 2017).

słowotwórczej kategorii negacji i ich granice w polszczyźnie nie pokrywają się z zestawem cech oraz ich układem, jakie można wyznaczyć dla języka rosyjskiego. Jeśli więc segmentacja świata będzie tożsama i zbieżne będą granice samej kategorii, to przy różnicach w systemach językowych kategoria ta w każdym z języków – mimo podobieństwa w zakresie środków strukturalnych – będzie miała zróżnicowaną (podobną, ale nie identyczną) strukturę. Różnice w tym zakresie ujawniają się już na poziomie wyboru elementu prototypowego kategorii oraz oddalenia od centrum elementów nieprototypowych, co wiąże się z doświadczeniami poszczególnych społeczności językowych oraz motywacją semantyczno-kulturową zjawisk językowych (zob. Grzegorzczukowa 1999; Maćkiewicz 1999; Tokarski 1993; Waszakowa 1996, 2003; Vendina 1998; Zemskaia 2014). Z kolei morfemy: wykładniki formalne negacji jako struktury składowe służące do kategoryzacji, oraz derywaty – struktury motywowane, złożone formalnie i semantycznie (jako konkretne przypadki czy przykłady realizacji określonego schematu) – współtworzą złożoną sieć kategorii negacji, są częścią schematu całościowego. Jednakże mimo podobieństwa w zakresie semantyki komunikowanej przez morfemy negacji, uniwersalnego charakteru pojęcia negacji, dużego stopnia podobieństwa (analogii) w zakresie wykorzystywanych modeli i wzorców tworzenia derywatów ich konkretne realizacje (zwłaszcza rozpatrywane na poziomie tekstowym) w obu językach są bardzo zróżnicowane.

Słowotwórcze struktury tekstowe z komponentami *-ing* i *-gate* w języku polskim i rosyjskim

Kontynuując zatem rozważania na temat (kon)tekstowego uwikłania derywatów słowotwórczych, warto odwołać się do wykorzystania, a zarazem odtwarzania, powielania określonego wzorca formalnego i semantycznego (tu z przypomnianiem innych sytuacji i niejednokrotnie odtwarzaniem towarzyszących im konotacji oraz wartościowania) struktur derywowanych w ramach serii wyrazowych, często o charakterze okazjonalnym. O powoływaniu konkretnych wyrazów decydują bowiem potrzeby komunikacyjne, ściśle powiązane z odniesieniem do aktualnej rzeczywistości, zwykle przedstawianej w medialnym dyskursie publicznym. Formanty *-ing* i *-gate* (ros. *-инг*, *-гейт*) w językach polskim i rosyjskim wydają się tu wyrazistym przykładem². Analogia w zakresie struktury formalnej derywatów: formantu oraz podstawy słowotwórczej, a także struktury (wartości) semantycznej – a więc również typu i kategorii – pozwala zarazem na ich ocenę jako zjawisk wpływających na system i świadczących o stopniu produktywności.

² Derywaty ze wskazanymi formantami przedstawiłam w odrębnych opracowaniach (zob. Pstyga 2016, 2019).

Formant *-gate*³ oraz model słowotwórczy tworzenia wyrazów typu *Watergate* i *Irangate* zostały przejęte przez użytkowników polszczyzny (zob. Kreja 1993, 1999; Waszakowa 2003; Zemskaia 1997) i szybko zyskały produktywność w latach 90. ubiegłego wieku w związku z nagłośnieniem różnych afer w prasie. Ten sam proces występuje również w innych językach słowiańskich. Krystyna Waszakowa w monografii *Słowotwórstwo/Nominacja*, przedstawiającej współczesne języki słowiańskie w ujęciu porównawczym, podkreśla:

Za bardzo wyraźny przejaw internacjonalizacji można uznać powstawanie nowych afiksów na bazie obcych złożeń. Na przełomie lat 80/90 w językach słowiańskich pojawił się sufiks *-gate* o znaczeniu 'afera, skandal' (z ang. *-gate*). Został wyabstrahowany z nazwy hotelu *Watergate*, związanego z głośną w latach 70. aferą polityczną, dotyczącą podsłuchiwania rozmów telefonicznych. Element *-gate* początkowo występował w złozeniach angielskich typu *Irangate*, *oilgate*, oznaczających rozmaite głośne afery, z czasem stał się produktywny w wielu językach jako środek słowotwórczy tworzący nowe wyrazy zarówno od podstaw obcych, jak i rodzimych. Por. internacjonalizmy *Afganistangate*, *clintongate*, *kohlgate*, pol. *aspirynagate*, *kasynogate*, *HIV-gate*; czes. *ropagate*, *Wallisgate*; słow. *Budajgate*, *plazmagate*, *parlamentgate*; *Dunajgate* (...). (Waszakowa 2003, s. 84–85).

Wzór (angielski czy raczej anglo-amerykański prototyp) łatwo wskazać i jest on podobny – analogiczny – we wszystkich językach słowiańskich, aktywność i zasięg formantu w językach słowiańskich są podobne, funkcja formantu identyczna ('afera, skandal', zwykle głośne medialnie, w językach słowiańskich o różnym jednak wymiarze, często z wyolbrzymieniem), podobieństwo jest też widoczne w zakresie typu podstawy słowotwórczej, a produktywność zapewnia rzeczywistość pozajęzykowa (por. Koriakovseva 2009; Mańczak-Wohlfeld i Witalisz 2016; Waszakowa 2003, 2005, 2017; Zemskaia 1997; Rafsiburskaia 2009, 2016). Autorzy wymienionych prac omawiają ten model słowotwórczy jako przykład procesów z zaznaczeniem otwartości na zapożyczenia, tendencji do internacjonalizacji na poziomie leksykalnym oraz słowotwórczym, mody językowej i działania prawa ekonomii językowej.

Fakt ten sprawia, że obok struktur zapożyczonych z wpisaniem w nie komponentem konotacji wartościującej (por. *Watergate*, *Irangate*, *oilgate*, *Reagangate*) na gruncie języków słowiańskich przez analogię powstają konstrukcje hybrydalne,

³ Mimo upływu czasu od afery *Watergate* w językach słowiańskich status morfemów odpowiadających ang. *-gate* pozostaje niejasny. Kreja oraz Ziemskaia, Rangelova oraz Waszakowa mówią o formancie – sufiksie. Inni badacze podchodzą do tego ostrożniej i proponują uznać go za afiksoid (por. Koriakovseva). Nie jest też ustalona pisownia derywatów z komponentem *-gate*, co potwierdzają m.in. najnowsze przykłady z polskich i rosyjskich tekstów prasowych, a okazjonalny charakter derywatów z *-gate* często podkreśla cudzość. Por. również Mańczak-Wohlfeld i Witalisz 2016.

powielające relacje motywacyjne zapożyczeń i związane z pozajęzykową rzeczywistością słowiańską. Por. m.in. z nowszych struktur: polskie derywaty *Lepergate*, *Kulczykgate*, *Michnikgate*, *Orlengate*, *Tuskogate*, *FOZZ-gate*, *telegate*, *Rywingate*, *Modlingate*, *Misiewiczgate*, *Berczyńskigate*, *Macierewiczgate*, *Banaśgate*, ze struktur rosyjskich *урангейт*, *Лужковгейт*, *страхгейт*, *украингейт*, *мраморгейт*, *Юкосгейт*, *шпионгейт*, *климатгейт*, *майдангейт*, *Путингейт*, *Лукашенкогейт*, *Порошенкогейт*, *Медведевгейт*, *кибергейт*, ukraińskich *кучмагейт*, *ющенкогейт*, *тимошенкогейт*, *парламентгейт*, *телефонгейт*.

Wszystkie wymienione derywaty zostały wyekscerpowane z tekstów medialnych. Porównajmy kilka wybranych kontekstów z polskich oraz rosyjskich wypowiedzi medialnych, głównie prasowych:

Misiewiczgate: wielka czystka czy burza w szklance wody (...) (wyborcza.pl).

Banaś-gate. Dziennikarze „Superwizjera” ujawnili, że w krakowskiej kamienicy byłego ministra finansów, a obecnie szefa NIK Mariana Banasia działał dom (...) (facebook.com).

PiS czeka na dymisję Banasia do końca dnia, potem „plan B”. (...) kolejny odcinek „**Banaś gate**”, tym razem z udziałem syna szefa NIK (wiadomosci.gazeta.pl).

Russiagate

Flynngate, **Sessionsgate** czy po prostu **Russiagate** to dla niektórych kolejny dowód kunsztu i skuteczności rosyjskiej dyplomacji. Jeśli celem było osłabienie początkującego prezydenta i wykorzystanie braku jego doświadczenia, to z taką oceną można się zgodzić. Może jednak z punktu widzenia Kremla (...) („Polityka” 2017, nr 11, s. 47).

Политэкономия „Медведевгейта”

(...) „**Медведевгейт**” обнаружил типичную для авторитарных режимов проблему — феномен квазисобственности. Почти все объекты бизнеса и недвижимости, обнаруженные Фондом борьбы с коррупцией, не являются в буквальном смысле слова собственностью действующего российского премьер-министра. Статус этих объектов очень странный: премьер пользуется и, судя по всему, распоряжается ими, но третий элемент классического права собственности – владение — присутствует не в полной мере (...) (ok.ru).

Кибергейт⁴

6 января 2017 года три крупнейших разведведомства США – Агентство национальной безопасности (АНБ), ЦРУ и ФБР – опубликовали доклад, в котором утверждалось: президент России Владимир Путин лично санкционировал хакерские атаки на компьютерные системы в США во время президентских выборов. Публикация доклада стала доминантой скандала, который сопровождал

⁴ W tym czasie media polskie donosiły o cyberprzestępczości.

американскую избирательную кампанию практически с того самого момента, когда Дональд Трамп и Хиллари Клинтон сошлись в поединке за кресло в Белом доме (...) (newtimes.ru).

Struktura formalna analizowanych derywatów jest zatem przejrzysta: sam formant ma sprecyzowane, ustabilizowane już znaczenie ‘afery, skandal’ i dodawany jest do podstawy słowotwórczej, którą z reguły stanowią nazwy własne. W powyższych przykładach z materiałów polskich oraz rosyjskich są to nazwiska osób publicznych: Bartłomieja Misiewicza (współpracownika ministra obrony narodowej Antoniego Macierewicza), Mariana Banasia (szefa Najwyższej Izby Kontroli), najważniejszych osób w Rosji, np. Dmitrija Miedwediewa. Z prasy amerykańskiej oraz polskiej relacjonującej wydarzenia zagraniczne zaczerpnięte są również nazwy własne: *Russiagate*, *Flynnagate*, *Sessionsgate*. Wyróżnia się tu rosyjski derywat *кибергейт* – odnotowany również w kontekście wyborów amerykańskich – nie tylko dlatego, że jego podstawa należy do apelatywów, ale przede wszystkim ze względu na status części *кибер-*. Jest ona komponentem złożenia i pozwala zinterpretować ten derywat jako strukturę o znacznym stopniu kondensacji formalnej i semantycznej, por. *хакерские атаки на компьютерные системы в США во время президентских выборов* – wyrażenie, do którego w interpretacji derywatu odbiorca winien się odwołać.

Derywaty zakończone na *-gate* należą zatem do skondensowanych semantycznie struktur słowotwórczych o charakterze okazjonalnym, a nieskomplikowany model słowotwórczy pozwala na łatwe tworzenie kolejnych formacji przez analogię i nawiązanie do struktur wcześniejszych, które funkcjonują w pamięci użytkowników języka. Wpływ ma tu zapewne działanie prawa ekonomii językowej, ponieważ, za pomocą komponentu *-gate*, ale też odpowiedniego typu podstawy słowotwórczej (nazwy własne – osobowe, przede wszystkim nazwiska osób publicznych, nazwy lokatywne), w sposób bardzo syntetyczny można powiedzieć o skandalu z udziałem np. wskazanej w podstawie słowotwórczej osoby, nie oceniając wprost. Dlatego też derywaty te, jak w przywołanych przykładowo fragmentach tekstów, są chętnie wykorzystywane w mediach ze względu na komponent wartościujący w ich strukturze, pozwalający na wprowadzanie wartościowania negatywnego w tekście, w którym owe derywaty występują. Atrakcyjność medialną wskazanych konstrukcji słowotwórczych prawdopodobnie wzmacnia ich efemeryczny charakter, co stwarza pewien efekt nowości, zwykle jednak równolegle pojawiają się nazwy opisowe, np. *afery Rywina czy afery Banasia*.

Inny charakter – okazjonalny i ekspresywny, żartobliwy – mają derywaty z formantem *-ing/-инг*. Aktywność tego formantu we współczesnych językach polskim i rosyjskim (a także w innych językach słowiańskich) została dostrzeżona przez badaczy tychże języków (zob. m.in. Waszakowa 2009; Koriakovfseva 2009,

2012; Rafsiburskaïa 2014). Autorki podkreślają, że oprócz zaadaptowanych założeń na *-ing* w obu językach pojawiają się struktury hybrydalne z tym komponentem. Na aktywność formantu, podobnie jak w wypadku formantu *-gate*, mają wpływ zasięg internacjonalny morfemu, jego duża popularność w języku mediów – często związana z modą na wzorce anglojęzyczne, ale również z możliwością tworzenia serii nomina actionis w ramach okazjonalnego słowotwórstwa ekspresywnego. Należą do nich formacje *parawaning*, *plażing*, *wydming*, *bronzing* jako swoista kontynuacja znanych z reklamy piwa derywatów *łomżing*, *kocing*, *trawing* czy rosyjskie *скважинг*, *стопинг*:

Temat z okładki: **Parawaning** i inne obyczaje wakacyjne

Zdzisław Pietrasik, **Plażing** („Polityka” 2015, nr 34).

Opis krajowych obyczajów wczasowych w drugiej dekadzie XXI wieku, sporządzony na podstawie badań naukowych, relacji medialnych oraz obserwacji własnych (...).

Najważniejsze jest (od)gradzanie

W słowniku krajowego plażowicza wciąż pojawiają się nowe słowa, jednocześnie giną inne. Tak zniknął grajdół, czyli rodzaj okopu, w którym wylegiwali się wczasowicze. Wystarczył im koc, a czasami jedynie ręcznik pod głowę. Cywilizacja grajdółów charakteryzowała się względną otwartością na drugiego okopanego rodaka (...).

Nowym słowem, które w sezonie wczasowym 2015 zrobiło oszałamiającą karierę, jest „parawaning”. Parawan, jako rekwizyt znany od niepamiętnych czasów, na naszych oczach zmienia swe przeznaczenie. Już nie chroni przed wiatrem od morza, jak niegdyś, lecz od drugiego plażowicza. Ponadto nie jest to już pojedynczy parawan, lecz cała kompozycja parawanów ogarniających znaczne terytorium. (...) Wczasowicz za zbudowanymi w ten prosty sposób płóciennymi zasiekami czuje się bardziej komfortowo, jest niby na plaży publicznej, lecz zarazem u siebie.

Тони из Финляндии поддерживает тему и клеймит манеры уродовать язык англицизмами: например, у русских игроков в сквош появилось слово „скважинг” (которого нет в английском). Или „стопинг” – это когда кто-то ловит попутку на межобластных трассах, автостоп (в английском это не „стопинг”, а hitchhiking) (Владимир Гендлин, Идет экспат по городу, „Коммерсантъ Деньги” 2014).

Tym razem również morfem słowotwórczy jest komponentem skupiającym na sobie uwagę, który przywołuje analogiczne wzorce obce (wcześniejsze). Istotną rolę odgrywa zatem podobieństwo w powoływaniu i wykorzystywaniu struktur tekstowych (zob. Waszakowa 2012, 2017). Należy przy tym zwrócić uwagę na cudzysłów (w obu tekstach) jako znak graficzny podkreślający okazjonalny charakter derywatów przy jednoczesnym wykorzystaniu innych angielskich założeń na *-ing/-инг* w każdym z tekstów.

Te krótkie fragmenty tekstów publicystycznych dowodzą, że zawarte w nich formacje słowotwórcze dzięki swej strukturze formalnej i semantycznej, z interpretacją wymagającą odniesienia do rzeczywistości tekstowej i pozajęzykowej, niosą indywidualne implikacje. Ich nieregularność semantyczna polega na konieczności wpisywania składników treści nieimplikowanych przez komponenty składowe poszczególnych formacji słowotwórczych⁵.

Na podstawie wybranych (polskich i rosyjskich) tekstów medialnych można stwierdzić, że derywaty na *-gate* oraz *-ing* wyróżniają się ze względu na przejrzystość struktury i zagęszczenie semantyczne. Wpisują się przy tym w specyfikę samej komunikacji medialnej, w której pragmatyczne kryterium sprawności i skuteczności staje się nadrzędne, a pragmatyczna i dynamiczna postawa wobec zjawisk językowych oraz wypadków użycia języka pozwala na włączenie wartościowania, co pociąga za sobą możliwość oceny tych faktów w kategoriach adekwatności do sytuacji i atrakcyjności wypowiedzi. Pojawianiu się takich derywatów sprzyja rzeczywistość pozajęzykowa, jak zauważa wielu badaczy współczesnych języków słowiańskich (zob. m.in. Waszakowa 2003, 2012, 2017; Rogowska-Cybulska 2013; Kreja 2005; Korîakovŕseva 2009, 2016; Raŕsiburskaîa 2012, 2016).

Podsumowanie

Ważne miejsce w dyskursie medialnym – w przestrzeni tworzenia sensów wspólnej dla nadawcy i odbiorcy – zajmują derywaty słowotwórcze. Jako ślady nawiązań do wcześniejszych wzorców: struktury analogiczne, podobne do wzorów wyabstrahowanych z innych wypowiedzi, a zatem struktur zakodowanych w pamięci określonej społeczności językowej i interpretacyjnej – w pamięci wspólnotowej, pełniąc różne funkcje w ramach strategii tekstowych. Są one elementem ustrukturyzowanego doświadczenia, pamięci i równocześnie przypominania informacji: zespołu treściowego obejmującego również całą sferę konotacyjną, emocje oraz wymiar aksjologiczny, a zarazem postawy użytkowników języka względem rzeczywistości: i aktualnej, i tej wcześniejszej. Kompozycja i dekompozycja struktury wyjściowej musi być zatem niejako wpisana w interpretację poszczególnych jednostek tekstowych. Ich tekstowe uwikłanie i szybkie przemijanie powoduje, że zapamiętywany jest sam model, nazwa wskazana w podstawie, użytkownicy języka pamiętają negatywny wydzźwięk sprawy związanej

⁵ Z punktu widzenia wieloaspektowości analizy słowotwórczej, włączającej perspektywę semantyczną (Ohnheiser 2003), formacje słowotwórcze okazują się strukturami językowymi, których znaczenie jest pewną wypadkową znaczenia jednostki fundującej (znaczenie leksykalne), znaczenia formantu (kategorialne znaczenie słowotwórcze) i ścisłych powiązań z semantyką leksykalną. Połączenie problematyki tekstu i pragmatyki z zagadnieniami strukturalnymi możliwe jest jedynie w ramach zintegrowanej analizy, pozwalającej na wyzyskanie ich wzajemnych powiązań.

ze skandalem (podstawa słowotwórcza konkretyzuje go w pewnym stopniu), a nie szczegóły⁶. Realizując więc przejrzyste reguły formalne i schematy systemowe, formacje te jako jednostki tekstu stają się zrozumiałe dzięki kompetencji językowej użytkowników języka, ponieważ ich znaczenie jest bogatsze od samej wartości kompozycyjnej, m.in. o konotacje aksjologiczne. W komunikowaniu publicznym powoływanie określonych jednostek strukturalnych wiąże się zatem z przejmowaniem form zachowań językowych utrwalonych we wcześniejszych wypowiedziach (jako ujętkowane fragmenty rzeczywistości) w ramach praktyk komunikacyjnych danej społeczności (por. Chlebda 2012, 2018; Czachur 2018). Struktury te pojawiają się zawsze w określonym kontekście społecznym, uruchamiając bogatą sferę konotacyjną. Wymienione jednostki, powstałe w różnym czasie i odmiennych okolicznościach, są różne w swej istocie ze względu na przekazywany sens i wartość aksjologiczną. Różni je też status w obrębie zasobów słownikowych współczesnej polszczyzny i języka rosyjskiego.

Derywaty z komponentem *-gate* lub *-ing*, podobnie jak derywaty z prefiksami negacji, wyróżniają się dominacją właściwości semantycznych, które są nadrzędne względem właściwości morfologicznych. Ich uwikłanie w szeroko rozumiany kontekst społeczno-kulturowy oraz polityczny sprawia, ich interpretacja wymaga odpowiedniej wiedzy, a sama parafraza słowotwórcza jest jedynie punktem wyjścia, narzucającym schemat konstrukcyjny i interpretacyjny. Aby prawidłowo zinterpretować poszczególne jednostki i odtworzyć ich sens, należy więc uwzględnić okoliczności i działania prowadzone przez osobę czy podejmowane w określonej przestrzeni (miejscu), które wskazane są w podstawie słowotwórczej. Użyte w tekście, szczególnie w strategicznej pozycji jego struktury, derywaty te skupiają na sobie uwagę, dodatkowo „wzmocnione” przez otoczenie leksykalne, czyli jednostki tekstowe, które z jednej strony wyjaśniają sens i dopowiadają szczegóły, z drugiej zaś podkreślają semantykę i wartości. Są więc one chętnie wykorzystywane w kreowaniu rzeczywistości medialnej. W wymiarze międzyjęzykowym i międzykulturowym ów kontekst społeczno-kulturowy i polityczny, mimo podobieństw w zakresie procesów derywacyjnych i wyzyskiwanych komponentów konstrukcyjnych, zwłaszcza ze względu na ich charakter internacjonalny, a także podobieństwo w zakresie językowego ujęcia rzeczywistości, decyduje o ich nieprzekładalności (przy pozornie możliwym odniesieniu do relacji analogii i podobieństwa) i trudnościach interpretacyjnych różnych wspólnot językowych. Zasadne są więc pytania o płaszczyznę odniesienia, zasięg społeczny czy uwarunkowania sytuacyjne, jak również o miejsce derywatów słowotwórczych

⁶ Aleksy Awdiejew i Grażyna Habrajska, odwołując się do ustaleń i obserwacji Davida Rumelharta, potwierdzają, że „pamiętamy raczej nasze interpretacje jakiegoś wydarzenia lub tekstu niż tekst albo wydarzenie samo w sobie” (Rumelhart 1980, s. 446 – za: Awdiejew i Habrajska 2010, s. 36).

w pamięci wspólnotowej. W ramach swobodnego modelowania rzeczywistości struktura słowotwórcza odzwierciedla bowiem poznawcze zdolności człowieka, jego wiedzę o świecie, perspektywę oglądu i ocenę.

Bibliografia

- Awdziejew, A., Habrajska, G. (2010). *Komponowanie sensów w procesie odbioru komunikatu*. Łódź: Primum Verbum.
- Chlebda, W. (2012). Pamięć ujęzykowiona. W: J. Adamowski, M. Wójcicka (red.), *Tradycja dla współczesności*, t. 6: *Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej* (109–119). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Chlebda, W. (2018). Pamięć a język. Zarys relacji. W: W. Czachur (red.), *Pamięć w ujęciu lingwistycznym. Zagadnienia teoretyczne i metodyczne* (56–67). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Czachur, W. (2018). Lingwistyka pamięci. Założenia, zakres badań i metody analizy. W: W. Czachur (red.), *Pamięć w ujęciu lingwistycznym. Zagadnienia teoretyczne i metodyczne* (7–55). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Grzegorzczkowska, R. (1983). Perspektywy badań konfrontatywnych w zakresie słowotwórstwa. W: M. Basaj (red.), *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 6: *Językoznawstwo* (131–140). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grzegorzczkowska, R. (1999). Pojęcie językowego obrazu świata. W: J. Bartmiński (red.), *Językowy obraz świata*, wyd. 2 popr. (39–46). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Grzegorzczkowska, R., Szymanek, B. (2001). Kategorie słowotwórcze w perspektywie kognitywnej. W: J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski* (469–484). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Jelitte, H. (2000). Poniätie analogii v morfologii i slovoobrazovanii. W: I. Ohnheiser (red.), *Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand* (71–86). Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.
- Kallas, K. (2006). Kategoria słowotwórcza podobieństwa we współczesnym języku polskim. W: I. Borowski, K. Kowalik (red.), *Od fonemu do tekstu* (239–247). Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Kardela, H. (2005). Schemat i prototyp w morfologii kognitywnej. W: H. Kardela, Z. Muszyński, M. Rajewski (red.), *Kognitywistyka. Problemy i perspektywy* (179–207). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Koriakovtseva, E. (2009). Internatsional'noe vs. natsional'noe v slovoobrazovatel'noi sisteme: k postanovke voprosa. W: E. Koriakowcewa (red.), *Przejawy internacjonalizacji w językach słowiańskich* (179–199). Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.

- Koriakovseva, E. (2016). O slovoobrazovatel'nom statuse ksenomorfem v iazyke-refšipiente.. W: E. Koriakowcewa (red.), *Współczesne językoznawstwo słowiańskie. Teoria i metodologia badań*, t. 1: *Słowotwórstwo* (63–79). Siedlce: Pracownia Wydawnicza Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego.
- Kreja, B. (1993). Drobiazgi słowotwórcze 31. O formancie *-gate* 'afera, skandal', *Język Polski*, 73, 1–2, 63–68.
- Kreja, B. (1999). *Słowotwórstwo polskie na tle słowiańskim*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kreja, B. (2005). *Mówię, więc jestem*, t. 3. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Langacker, R.W. (2003). Model dynamiczny języka oparty na uzusie językowym (W. Kubiński, tłum.). W: E. Dąbrowska, W. Kubiński (red.), *Akwizycja języka w świetle językoznawstwa kognitywnego* (30–117). Kraków: Universitas.
- Langacker, R.W. (2009). *Gramatyka kognitywna: wprowadzenie* (E. Tabakowska i in., tłum.). Kraków: Universitas.
- Maćkiewicz, J. (1999). *Słowo o słowie. Potoczna wiedza o języku*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Mańczak-Wohlfeld, E., Witalisz, A. (2016). The influence of English on Polish morphology, *Kwartalnik Neofilologiczny*, 63, 4, 421–434. Pozyskano z: <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/103006/edition/89019/content> [data dostępu: 30.06.2017].
- Nagórko, A. (2010). Motywacja słowotwórcza a ikoniczność. W: E.V. Petrukhina (red.), *Novye iavlennia v slavjanskom slovoobrazovanii: sistema i funkcionirovanie* (175–186). Moskwa: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
- Nowak, P., Tokarski, R. (2007). Medialna wizja świata a kreatywność językowa. W: P. Nowak, R. Tokarski (red.), *Kreowanie światów w języku mediów* (9–35). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Ohnheiser, I. (2000). Sopostavitel'noe izuchenie aktivnykh slovoobrazovatel'nykh profšessov v slavjanskikh iazykakh. W: I. Ohnheiser (red.), *Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand* (279–295). Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.
- Ohnheiser, I. (red.). (2003). *Komparacja współczesnych języków słowiańskich*, t. 1: *Słowotwórstwo/Nominacja*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- Pstyga, A. (2010). *Słowotwórcza kategoria negacji. Prefiksalne negatywa rzeczownikowe we współczesnym języku polskim i rosyjskim*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Pstyga, A. (2016). Problemy interpretacji tekstu: integracja metodologiczna we współczesnym językoznawstwie słowiańskim. W: E. Koriakowcewa (red.), *Współczesne językoznawstwo słowiańskie. Teoria i metodologia badań*, t. 2: *Metody analizy i opisu jednostek leksykalnych i tekstowych* (103–112). Siedlce: Pracownia Wydawnicza Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego.

- Pstyga, A. (2019). O formancie *-gate* we współczesnym języku rosyjskim i polskim. W: E. Rogowska-Cybulska, A. Lica, E. Badyda (red.), *Wokół słów i znaczeń*, t. 8: *Słowotwórstwo apelatywne i onomastyczne* (133–141). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Raŕsiburskaŕa, L.V. (2009). Tendentsŕia k internatsionalizatsŕii v derivaŕsionnykh proŕsessakh sovremennogo russkogo ŕazyka. W: E. Koriakowcewa (red.), *Przejawy internacjonalizacji w języcach sŕowiańskich* (155–164). Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Raŕsiburskaŕa, L.V. (2012). Soŕsiokul'turnaŕa speŕsifika derivaŕsionnykh proŕsessow v sovremennom russkom ŕazyke. W: J. Sierociuk (red.), *Słowotwórstwo sŕowiańskie: system i tekst. Prace Komisji Słowotwórczej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów*, seria 13 (163–171). Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Raŕsiburskaŕa, L.V. (2014). Novye tendentsŕii v sovremennom mediŕnom slovtvorchestve. W: L.V. Raŕsiburskaŕa (red.), *Novye tendentsŕii v russkom ŕazyke nachala veka. Kollektivnaŕa monografiŕa* (134–220). Moskwa: Izdatel'stvo „Flinta”, „Nauka”.
- Raŕsiburskaŕa, L.V. (2016). Novye proŕsessy v sovremennom mediŕnom slovtvorchestve. W: E. Koriakowcewa (red.), *Współczesne języcznawstwo sŕowiańskie. Teoria i metodologia badań*, t. 1: *Słowotwórstwo* (97–103). Siedlce: Pracownia Wydawnicza Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego.
- Rogowska-Cybulska, E. (2013). *Słowotwórstwo na usłogach reklamy. Mechanizmy tekstowe*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Taylor, J.R. (2001). *Kategoryzacja w języcu. Prototypy w teorii języcznawczej* (A. Skucińska, tłum.). Kraków: Universitas.
- Tokarski, R. (1993). *Słownictwo jako interpretacja ŕwiata*. W: J. Bartmiński (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny języc polski* (335–362). Wrocław: Wydawnictwo Wiedza o Kulturze.
- Vendina, T.I. (1998). *Russkaŕa ŕazykovaŕa kartina mira skvoz' prizmu slovoobrazovaniŕa*. Moskwa: Izdatel'stvo „Indrik”.
- Waszakowa, K. (1998). Neologizmy tekstowe w ŕwietle ram interpretacyjnych. W: J. Bartmiński, B. Boniecka (red.), *Tekst. Analizy i interpretacje* (21–33). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Waszakowa, K. (2003). Przejawy tendencji do internacjonalizacji w systemach słowotwórczych języców zachodniosŕowiańskich. W: I. Ohnheiser (red.), *Komparacja współczesnych języców sŕowiańskich*, t. 1: *Słowotwórstwo/Nominacja* (78–102). Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- Waszakowa, K. (2004). Punkt widzenia konceptualizatora w ŕwietle ram interpretacyjnych. W: J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycz (red.), *Punkt widzenia w języcu i kulturze* (197–208). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

- Waszakowa, K. (2005). *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Waszakowa, K. (2009). Internacjonalizacja polskiej leksyki – stan obecny, prognozy na najbliższą przyszłość. W: E. Koriakowcewa (red.), *Przejawy internacjonalizacji w językach słowiańskich* (11–28). Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Waszakowa, K. (2012). Miejsce i rola relacji podobieństwa w słowotwórstwie – zarys problematyki. W: J. Sierociuk (red.), *Słowotwórstwo słowiańskie: system i tekst. Prace Komisji Słowotwórczej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów*, seria 13 (191–202). Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Waszakowa, K. (2017). *Kognitywno-komunikacyjne aspekty słowotwórstwa. Wybrane zagadnienia opisu derywacji w języku polskim*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wierzbicka, A. (1999). *Język – umysł – kultura. Wybór prac pod red. J. Bartmińskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zemskaja, E.A. (1992). *Slovoobrazovanie kak deiatel'nost'*. Moskwa: Izdatel'stvo „Nauka”
- Zemskaja, E.A. (1997). Aktivnye profssoy slovooproizvodstva. W: E. Širjaev (red.), *Russkii ĭazyk. Najnowsze dzieje języków słowiańskich* (167–201). Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- Zemskaja, E.A. (2014). *ĭazyk kak deiatel'nost'*. Moskwa: Izdatel'stvo „Flinta”, „Nauka”

STRESZCZENIE

Przyjmując ustalenia badaczy w zakresie podobieństwa i analogii jako istoty słowotwórstwa, autorka w artykule skupia uwagę na kilku aspektach ważnych z punktu widzenia słowotwórstwa synchronicznego. Należą do nich problemy powoływania nowych struktur słowotwórczych nawiązujących do określonego wzorca leksykalnego (w artykule omawiane na przykładzie aktywności formantów *-gate* oraz *-ing* w językach polskim i rosyjskim) oraz systematyzacji w obrębie systemu słowotwórczego z odniesieniem do kategorii negacji, obejmującej derywaty z wykładnikami formalnymi o podobnej wartości semantycznej. Analiza materiału badawczego zdaniem autorki potwierdza również celowość uwzględnienia innych aspektów, w tym związanych z kategorią podobieństwa w wymiarze międzyjęzykowym i międzykulturowym.

ALICJA PSTYGA

Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich
Wydział Filologiczny
Uniwersytet Gdański
ul. Wita Stwosza 51
80-312 Gdańsk